

Prof. dr hab. Janina Hajduk-Nijakowska

Uniwersytet Opolski

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgra Mateusza Napiórkowskiego
pt. „Pyton ruszył na żer”. Zwierzęta we współczesnych legendach miejskich
przygotowanej pod kierunkiem dr hab. Violetty Wróblewskiej prof. UMK.**

Rozprawa doktorska została przygotowana starannie. Autor nie tylko zapoznał się z bogatą literaturą naukową o zasięgu globalnym, ale przede wszystkim twórczo ją wykorzystał do wnikliwej interpretacji poszczególnych zagadnień, nie ukrywając miejscami fascynacji przedmiotem własnych naukowych dociekań. Przede wszystkim uznał za ważne doprecyzowanie pojęcia legendy miejskiej jako współczesnego gatunku folklorystycznego, co już na wstępie rozdziału pierwszego uznał za pojęcie trudne do „jednoznacznego zdefiniowania” (s. 18). Zdaniem autora dodatkowym utrudnieniem jest sposób współczesnego funkcjonowania tego gatunku, jednoczesnej jego obecności zarówno w obiegu bezpośrednim, jak i za pośrednictwem przekazu internetowego wzmacniającego oralność elementami wizualnymi. Nic dziwnego, że autor uznał, że „sposobów na usystematyzowanie tego zróżnicowanego materiału jest tyle, co samych badaczy” (s.19), zwłaszcza jeśli kryterium porządkującym materiał będą motywy i wątki narracji. Jeśli natomiast, co autor czyni, uwzględni się kulturowy kontekst funkcjonowania opowieści, uznanych przez odbiorców za prawdziwe, sensacyjne, ulegające szybkiej wariantowości, to w zasadzie w praktyce realizuje on postulaty folklorystyki antropologicznej. Wspomagają go w tym uwagi i wnioski sformułowane w trakcie badań terenowych między innymi przez Dionizjusza Czubałę. Ostatecznie mgr Mateusz Napiórkowski uznaje, że podstawową cechą wyróżniającą legendę miejską jest formuła FOAF (friend of a friendly), lokalnie uwiarygodniająca narrację często o globalnym zasięgu [np. przytoczona przez autora „typowa” formuła FOAF brzmi następująco: „historię opowiedział mi kumpel, potem poznałam kobietę, która o tym też słyszała”, by - jak to określił – narrator mógł oddalić „od siebie odpowiedzialność za wiarygodność przekazu” s. 48].

Rozdział pierwszy zamyka autor rozprawy prezentacją obszernej typologii legend miejskich, sporządzoną przez Jana Harolda Brunvanda, który za podstawę podziału przyjmuje fabułę opowieści. Najpopularniejsze wątki lub motywy występujące w folklorze stały się dla niego podstawą do usystematyzowania legend miejskich funkcjonujących w obiegu

społecznym. Autor rozprawy podąża tropem jego tomu *Encyclopedia of Urban Legends*, uznając jednak za konieczne dopełnienie zgromadzonych tam kategorii wątkami zarejestrowanymi poza Stanami Zjednoczonymi, a „tam gdzie to możliwe, uzupełniając je o przykłady legend krążących po Polsce” (s. 45). I tak zwrócił uwagę przede wszystkim na najpopularniejszy w Ameryce zbiór *Legend samochodowych*, w którym znalazło się dziewięć podgrup, eksponując te wątki i motywy, które pojawiły się też w realizacjach polskich. Z kolei kategoria *Legend zwierzęcych*, również z licznymi podgrupami, dowodzi popularności takich wątków nie tylko w Ameryce, ale również w polskich przekazach folklorystycznych i stanowi zapowiedź problemów, które wiążą się z tematem rozprawy i będą analizowane w następnych rozdziałach. Dalsze kategorie: *Opowieści niesamowite (Horror Legends)*, *Legends o wypadkach*, *Legends o seksie i legends skandalizujące*, *Legends o zbrodniach*, *Legends środowiskowe i zawodowe*, *Legends rządowe, wojskowe i społeczne*, *Legends o sławnych osobach*, *Legends akademickie* – prezentowane przez autora rozprawy, choć nie wiążą się bezpośrednio z tematyką jego pracy, to jednak dowodzą, że określone sytuacje społeczne/kulturowe wyzwalają potrzebę przekazywania informacji/emocji w celu osiągnięcia podobnych celów. I co ważne, mgr Mateusz Napiórkowski udowodnił jak znacząca jest rola polskich folklorystów rejestrujących legendy miejskie funkcjonujące we współczesnym obiegu oraz podejmujących próby ich usystematyzowania (tu przede podkreśla działalność Dionizjusza Czubali).

W rozdziale drugim autor skoncentrował się już na analizie legend miejskich w perspektywie kulturowej, starając się przede wszystkim zaprezentować najstarsze wątki ze zwierzętami, postrzeganymi w relacjach z człowiekiem albo jako istoty wrogie/obce, albo jako udomowione/uczłowieczone (tu przywołuje pojęcie „disneyfikacji” wprowadzone do folklorystyki przez badacza amerykańskiego Milekic’a). Autor rozprawy czyni to na przykładzie przywoływanych już wcześniej bogatych materiałach folklorystycznych, a także, co warto podkreślić, gromadzonych przez lata efektach własnych badań (wykorzystanych w części już w pracy magisterskiej), co umożliwia mu śledzenie pojawiania się wybranych wątków na przestrzeni wieków.

Rozdział drugi zamyka poszerzona prezentacja antropologicznych badań nad zwierzętami postrzeganymi w przywołanej już perspektywie człowieka: analizie historycznych przemian relacji ludzko-zwierzęcych (nawet w kontekście spożywania mięsa zwierzęcego), odczytywanej w różnych tekstach kultury. Warto podkreślić, że autor zwrócił też uwagę na los zwierząt w trakcie kryzysu uchodźczego i wojny na Ukrainie, gdy „przymusowe przesiedlenia

dotyczą nie tylko ludzi, ale także towarzyszących im zwierząt” (s.107), co znalazło swoje odzwierciedlenie w mediach społecznościowych. Zresztą nie są to jedyne przykłady familiaryzacji, która prowadzi do kulturowej przemiany relacji człowieka ze zwierzętami. Zdaniem mgra Mateusza Napiórkowskiego badacze zajmujący się tematyką zwierzęcą powinni włączyć „do zakresu animal studies” materiały folklorystyczne (również podania wierzeniowe), które najlepiej według niego odzwierciedlają sposoby myślenia ludzi żyjących w różnych epokach historycznych (s. 120).

Wykorzystanie takiej antropologicznej perspektywy do analizy legend miejskich zaprezentował autor w obszernym rozdziale trzecim na licznych przykładach ich obecności w globalnym, także angielskojęzycznym obiegu. Za podstawę analizy obecności postaci psa i kota we współczesnych przekazach folklorystycznych przyjął autor sposób traktowania tych zwierząt w tradycji narratorskiej, zmieniającego się w czasie emocjonalnego (pozytywnego lub negatywnego – przyjaciel lub wróg) odnoszenia się ludzi do tych istot, również w kulturowym kontekście (porażających przykładach konsumpcji tych zwierząt: m.in. wątek „psi obiad”, okrucieństwo wobec psów i kotów). Oczywiście nie zabrakło również w tym rozdziale ciekawych przykładów obecności psa i kota w opowieściach wierzeniowych i we współczesnych legendach miejskich. „Należy jednak pamiętać - pisze autor na zakończenie rozdziału trzeciego – że w przypadku narracji o tematyce zwierzęcej istnieje tylko niewielka łączność pomiędzy przekazami dawnymi a współczesnymi” (s. 165).

Kolejny, czwarty rozdział poświęcił mgr Mateusz Napiórkowski dwóm obcym wątkom: „Pumie w Polsce” oraz „Pająkom w bananach” obecnym we współczesnych legendach miejskich. Przede wszystkim eksponuje fakt potwierdzania przez media wiarygodności funkcjonujących w globalnym obiegu narracji na temat pojawiania się w sąsiedztwie człowieka przeróżnych dzikich/dużych zwierząt, czy to w postaci relacji świadka, ilustracji, czy zdjęć ze spotkania z tymi istotami. Jednocześnie równolegle, głównie za pośrednictwem internetu rozpowszechniane są często fałszywe narracje. Autor rozprawy szczegółowo przeanalizował ten proces na przykładzie pumy, która miała się pojawić w Polsce w 2009 r. i z powodzeniem co jakiś czas dalej grasowała, zajmując eksponowane miejsce w prasie tabloidowej. Pojawiły się też teorie spiskowe, według których puma specjalnie została podrzucona do Polski: „miała odwracać uwagę od tego, że kraj jest okradany” (s.184). Obszerna, kolejna część rozdziału poświęcona jest tematyce pająka obecnego w narracjach folklorystycznych, zastępowanego w legendach miejskich też przez inne robaki. Zgromadzona przez autora dokumentacja jest wyjątkowo imponująca, wszechstronna, globalna i ciekawa, potwierdzająca popularność w

polskim obiegu folklorystycznym (również w przestrzeni wirtualnej) wątku „pajaka w bananach” integrującego się często z innymi robakami. I co ważne, eksponowany przez autora kontekst kulturowy, w jakim funkcjonują te często spontaniczne narracje, pomaga w zinterpretowaniu kierunku społecznych przemian i wiedzy na temat środowiska otaczającego człowieka.

Rozdział piąty bezpośrednio nawiązuje do tytułu rozprawy, przywołuje bowiem wątek pytona nadwiślańskiego jako przykład folklorystycznej „obcości w polskim wydaniu”. Autor rozprawy skoncentrował się na analizie reakcji internautów na funkcjonujące w obiegu od 2018 roku zróżnicowane narracje na temat pojawienia się pytona w Wiśle. Prowadził, jak sam to określił, „obserwację nieuczestniczącą online” do lutego 2020 roku, kiedy informacje o nadwiślańskim pytonie były już sporadyczne. Samo określenie metody badawczej jako obserwacji nieuczestniczącej wynika zdaniem autora ze specyfiki społeczności internetowej, „której poszczególni członkowie mają tendencje do nieufności w momencie, gdy ujawnia im się przedmiot analizy” (s. 210). Z drugiej strony przeprowadzenie tego typu obserwacji poszerzonej o analizę oficjalnych portali informacyjnych oraz mediów lokalnych dowodzi jak ważny jest obszar tego typu badań nad integracją społeczną i kulturową. Zaprezentował to autor w obszernej i ciekawej analizie funkcjonowania w globalnych przekazach folklorystycznych motywu węża (potwierdzonego też zapisami Czubali), z którym powiązany jest współczesny przypadek pytona.

Zamykająca rozdział piąty szczegółowa analiza obecności nadwiślańskiego pytona w folklorystycznych narracjach, prasowych doniesieniach, relacjach i komentarzach internautów, filmowych obrazach, dyskusjach specjalistów pozwoliła autorowi rozprawy na udowodnienie znaczącej roli konkretnej legendy miejskiej w kulturze popularnej, a także pojawienia się pytona nawet w różnych reklamach. Ale przede wszystkim podkreślenia, że „legenda miejska jako gatunek wciąż ewoluuje i dostosowuje się do reguł środowiska online” (s.235).

Podsumowując swoje przemyślenia zaprezentowane w zakończeniu rozprawy, mgr Mateusz Napiórkowski podkreślił znaczenie internetu w popularyzowaniu obiegu sensacyjnych legend, do których zaliczył też narracje legendowe o zaginionych zwierzętach. Co więcej, zmiana kontekstu funkcjonowania określonych narracji folklorystycznych decyduje o powstaniu nowych interpretacji przekazywanych treści, które mogą „ewaluować w nieznanym dotąd kierunkach. Analizę charakteru tego typu zmian – podkreśla autor – należałoby uwzględnić także w przyszłych pracach badawczych poruszających tematykę folkloru współczesnego” (s. 258). Uważam, że warto w tym miejscu przywołać także monografię

współczesnego czeskiego folklorysty (Petr Janeček, *Městská legenda mezi folklorem a populární kulturou*, 2017). Uwaga ta w niczym nie podważa wartości recenzowanej rozprawy. Mgr Mateusz Napiórkowski konsekwentnie realizuje przyjęte na wstępie założenia, między innymi dowodzi, że przekazy folklorystyczne zajmują znaczące miejsce w funkcjonowaniu kultury popularnej. Struktura pracy jest przemyślana, narracja prowadzona zgodnie z teoretycznymi założeniami, a warsztat naukowy opanowany bardzo dobrze. Zwraca też uwagę niezwykle bogata bibliografia prac anglojęzycznych, co wskazuje na dobrą orientację w literaturze światowej.

Uważam, że praca spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim, co więcej uważam, że zasługuje na wyróżnienie. Wnioskuje o dopuszczenie doktoranta do dalszego postępowania związanego z uzyskaniem stopnia doktora.

Opole, dnia 20 sierpnia 2023 r.

